

ЭКАНОМІКА І АРГАНІЗАЦЫЯ ВЫТВОРЧАСЦІ

УДК 631.16:658.14+631.16:658.14.012(476)

У. І. ІЛЬЧЫК, А. С. БУЛКІН

УРАДЛІВАСЦЬ ЗЯМЛІ ЯК ФАКТАР ФАРМІРАВАННЯ РАЗМЕРКАВАЛЬНЫХ АДНОСІН

Паспяховае вырашэнне Харчовай праграмы ў асноўным звязана з рацыянальным выкарыстаннем зямельных рэсурсаў — галоўнага і не-заменнага сродку вытворчасці ў сельскай гаспадарцы. Вынікі дзейнасці калгасаў і саўгасаў у многім залежаць ад таго, якая зямля знаходзіцца ў гаспадарках і як яна выкарыстоўваецца.

Пры дасягнутым узроўні інтэнсіфікацыі вытворчасці кожныя 100 га сярэдніх па якасці сельскагаспадарчых угоддзяў дазваляюць вырабіць у Беларусі ў супастаўных цэнах 1983 г. 100—110 тыс. руб. валавой прадукцыі сельскай гаспадаркі, 500—600 ц малака, 140—150 ц мяса, атрымаць 20—30 тыс. руб прыбытку. Страта кожнага гектара сельскагаспадарчых угоддзяў абумоўлівае страты прадукцыі, таму праблема захавання зямельных угоддзяў для сельскагаспадарчай вытворчасці мае вельмі актуальнае значэнне.

Калгасы і саўгасы рэспублікі выкарыстоўваюць у сельскагаспадарчай вытворчасці розныя па ўрадлівасці і месцазнаходжанні зямельных участкаў у адносінах да адміністрацыйных цэнтраў, пунктаў забеспячэння і збыту сельскагаспадарчай прадукцыі землі. Эканамічная ацэнка сельскагаспадарчых угоддзяў у калгасах і саўгасах рэспублікі па прадукцыйнасці вагаецца ад 11 да 64 балаў. Так, прадукцыйнасць сельскагаспадарчых угоддзяў саўгаса «Усходні» Веткаўскага раёна Гомельскай вобласці складае 11,6 бала, калгаса імя Гастэлы Мінскага раёна — 64,4 бала. Плошча сельскагаспадарчых угоддзяў рэспублікі з ацэнкай прадукцыйнасці да 25 балаў складае 50,7%, ад 25,1 да 35 балаў — 38,9 і звыш 35 балаў — 10,4% ад агульнай плошчы. Такая ж заканамернасць назіраецца і пры аналізе эканамічнай ацэнкі ворных зямель.

Адрозненні ва ўмовах вытворчасці істотна ўплываюць на фарміраванне асноўных і абаротных фондаў, забяспечанасць працоўнымі рэсурсамі і канчатковыя вынікі дзейнасці сельскагаспадарчых прадпрыемстваў (табл. 1). У групе гаспадарак з ацэнкай сельскагаспадарчых угоддзяў да 20 балаў на 100 га сельскагаспадарчых угоддзяў асноўных фондаў налічваецца ў 2,1 раза і абаротных фондаў у 2,4 раза менш, чым у гаспадарках з прадукцыйнасцю зямель звыш 45 балаў. Па забяспечанасці працоўнымі рэсурсамі на адзінку зямельнай плошчы разрыў складае 1,9, па прадукцыйнасці працы — 1,8 раза. Значныя адрозненні адзначаліся па атрыманні прыбытку на адзінку зямельнай плошчы і рэнтабельнасці вытворчасці.

У калгасах і саўгасах вытворчасць арганізавана з рознай ступенню інтэнсіўнасці, укладанні ва ўрадлівыя землі значна большыя за ўкладанні ў менш урадлівыя землі. Так, у гаспадарках з эканамічнай ацэнкай угоддзяў звыш 45 балаў сума вытворчых затрат на 100 га сельскагаспадарчых угоддзяў перавышае ў 2,4 раза суму аналагічных затрат

у гаспадарках з ацэнкай зямель да 20 балаў. У той жа час разрыў па выхадзе прадукцыі складае 3,6 раза, у выніку чаго акупнасць затрат значна большая. Калі ў гаспадарках з эканамічнай ацэнкай сельскагаспадарчых угоддзяў да 20 балаў рэнтабельнасць вытворчасці без уліку надбавак нізкарэнтабельным гаспадаркам склала 8%, то ў гаспадарках з прадукцыйнасцю зямель звыш 45 балаў — 44,9%.

Урадлівасць глебы істотна ўплывае на сабекошт вырабленай прадукцыі раслінаводства. З табл. 2 відаць, што сабекошт цэнтнера збожжа ў гаспадарках з эканамічнай ацэнкай сельскагаспадарчых угоддзяў да 20 балаў у 1987 г. склаў 14 р. 50 к. супраць 9 р. 52 к. у гаспадарках з прадукцыйнасцю зямель звыш 45 балаў, або на 52% даражэй. Па бульбе гэтыя паказчыкі склалі адпаведна 10 р. 99 к., 8 р. 26 к. і 33%. Такім чынам, ва ўмовах Беларусі разрыў у сабекошце выпускаемай прадукцыі раслінаводства па групах гаспадарак, зыходзячы з эканамічнай ацэнкі сельскагаспадарчых угоддзяў, складае прыкладна паўтара раза, а па асобных гаспадарках яшчэ больш. У той жа час выручка за цэнтнер прадукцыі раслінаводства, прададзенай дзяржаве, у меншай ступені залежыць ад умоў вытворчасці, але вагаецца ў сувязі са змяненнем якасці прадукцыі.

Пры адносна выраўнаваных цэнах рэалізацыі асноўнай умовай росту рэнтабельнасці вытворчасці прадукцыі раслінаводства з'яўляецца зніжэнне яе сабекошту. Так, па групах гаспадарак рэнтабельнасць вытворчасці збожжа вагаецца ад 34,1 да 121%, па бульбе — ад 42,6 да 95%. У выніку гэтага акупнасць затрат, зробленых у раслінаводчай галіне, значна залежыць ад сабекошту прадукцыі.

На вынікі гаспадарчай дзейнасці калгасаў і саўгасаў вельмі ўплывае таксама ступень выкарыстання рэсурсаў, якія знаходзяцца ў іх распараджэнні. Так, у калгасах «Дружба» Касцюковіцкага і «Новы шлях» Асіповіцкага раёнаў Магілёўскай вобласці сельскагаспадарчыя ўгоддзі ацэнены ў 21,7 бала. Калгас «Дружба» мае 2585 га сельгасугоддзяў, «Новы шлях» — 2798 га. У першай гаспадарцы ў 1987 г. было 2917 тыс. руб. асноўных сродкаў сельскагаспадарчага прызначэння, у другой — 2860 тыс. руб. У калгасе «Дружба» сярэднегадавая колькасць працаўнікоў, занятых у сельскай гаспадарцы, склала 200 чалавек, у калгасе «Новы шлях» — 242 чалавекі.

Такім чынам, па наяўнасці састаўных элементаў рэсурснага патэнцыялу гаспадаркі практычна не адрозніваюцца: абедзве спецыялізуюцца на вытворчасці прадукцыі жывёлагадоўлі — у асноўным на сваіх кармах. Аднак калгас «Новы шлях» сельскагаспадарчыя ўгоддзі выка-

Табліца 1. Залежнасць вынікаў дзейнасці гаспадарак Беларускай ССР ад умоў вытворчасці

Групы гаспадарак па эканамічнай ацэнцы сельгасугоддзяў па прадукцыйнасці, бал	Сярэдні бал	Колькасць гаспадарак	Прыпадае на 100 га сельгасугоддзяў						Вытворчасць валавой прадукцыі на сярэднегадавага працаўніка, руб.	Агульная рэнтабельнасць вытворчасці без надбавак нізкарэнтабельным гаспадаркам, %
			асноўных сродкаў сельгаспадарчага прызначэння, тыс. руб.	абаротных сродкаў, тыс. руб.	сярэднегадавых працаўнікоў, чал.	валавой прадукцыі ў суастаўных цэнах 1983 г., тыс. руб.	вытворчых затрат, тыс. руб.	прыбытку без надбавак нізкарэнтабельным гаспадаркам, тыс. руб.		
Да 20	17,7	516	129,1	50,8	9,4	78,6	76,6	5,0	8362	8,0
20,1—25,0	22,8	796	148,6	54,4	10,3	94,0	84,0	10,7	9126	15,0
25,1—30,0	27,3	622	161,5	59,5	11,5	111,8	92,5	17,3	9722	21,6
30,1—35,0	32,1	367	173,0	63,9	12,1	128,7	100,3	24,6	10636	27,8
35,1—40,0	37,1	169	202,2	70,7	13,1	148,6	111,6	32,1	11343	31,9
40,1—45,0	41,9	71	237,5	82,3	13,6	180,7	129,0	46,6	13287	39,3
Звыш 45	48,8	37	277,1	121,1	18,4	279,1	186,2	88,5	15168	44,9
Усяго	32,5	2578	159,1	59,1	11,0	108,6	91,3	16,6	9872	21,0

Табліца 2. Залежнасць эканамічных паказчыкаў па прадукцыі раслінаводства ад умоў вытворчасці па калгасах і саўгасах Беларускай ССР (паводле даных 1987 г.)

Групы гаспадарак па эканамічнай ацэнцы сельскагаспадарчых угоддзяў па прадукцыйнасці, бал	Збожжа				Бульба			
	сабекошт 1 ц, руб.	выручана за 1 ц, руб.	прыбытак ад продажаў 1 ц, руб.	рэнтабельнасць, %	сабекошт 1 ц, руб.	выручана за 1 ц, руб.	прыбытак ад продажаў 1 ц, руб.	рэнтабельнасць, %
Да 20	14,50	19,45	4,95	34,1	10,99	15,67	4,68	42,6
20,1—25,0	12,82	18,48	5,66	44,1	10,35	15,21	4,86	46,9
25,1—30,0	11,53	18,86	7,33	63,6	10,00	15,23	5,23	52,3
30,1—35,0	10,22	19,63	9,41	92,1	9,17	15,54	6,37	69,5
35,1—40,0	9,45	19,85	10,40	110,1	8,78	15,64	6,86	78,1
40,1—45,0	8,76	20,16	11,40	130,1	8,58	15,75	7,17	83,6
Звыш 45	9,52	21,04	11,52	121,0	8,26	16,11	7,85	95,0
Усяго	11,84	19,10	7,26	61,3	9,88	15,42	5,54	56,1

рыстоўвае лепш, у выніку чаго атрымлівае валавой прадукцыі на 52%, прадае дзяржаве ў разліку на 100 га сельскагаспадарчых угоддзяў малака на 24, жывой масы буйной рагатай жывёлы на 78% больш, чым калгас «Дружба». Сабекошт цэнтнера збожжа, бульбы, малака, прыросту жывой масы буйной рагатай жывёлы і свіней у гэтай гаспадарцы значна меншы, чым у калгасе «Дружба». Калгас «Новы шлях» у 1987 г. атрымаў 266 тыс. руб. надбавак да закупачных цэн, а «Дружба» — 458 тыс. руб., або ў 1,7 раза больш. Нягледзячы на гэта, рэнтабельнасць рэалізаванай дзяржаве прадукцыі па калгасу «Новы шлях» складала 51,4%, у той час як у калгасе «Дружба» з улікам надбавак да цэн рэнтабельнасць вытворчасці дасягнула толькі 38,3%. Такім чынам, гэтыя сельскагаспадарчыя прадпрыемствы, маючы прыкладна аднолькавыя ўмовы вытворчасці, але выкарыстоўваючы іх з неаднолькавай ступенню інтэнсіўнасці, атрымліваюць розныя вынікі.

Да пераводу на поўны гаспадарчы разлік і самафінансаванне выраўноўванне эканамічных умоў вытворчасці ў гаспадарках, размешчаных у розных прыродна-эканамічных умовах, адбылася ў значнай ступені шляхам выплаты нізкарэнтабельным і стратным калгасам і саўгасам надбавак да закупачных цэн на прадукцыю, прададзеную дзяржаве.

У сувязі з пераходам з 1 студзеня 1988 г. сельскагаспадарчых прадпрыемстваў рэспублікі на новыя ўмовы працы змяніліся спосаб фарміравання і структура фінансавых рэсурсаў, сістэма цэнаўтварэння на сельскагаспадарчую прадукцыю, знізіўся памер бюджэтнага фінансавання і бюджэтных датацый, выплат з цэнтралізаваных фондаў, адменена выплата надбавак да закупачных цэн нізкарэнтабельным калгасам і саўгасам. Сродкі, якія вызваліліся, накіраваны на выплату дыферэнцыраваных надбавак да закупачных цэн на сельскагаспадарчую прадукцыю, што прадаецца дзяржаве. Агульная сума іх па калгасах і саўгасах рэспублікі вызначана ў памеры 1,4 млрд. руб. З гэтай сумы 34,4% накіравана на кампенсацыю гаспадаркам дадатковых затрат, звязаных з адменай бюджэтных датацый на мінеральныя ўгнаенні, сельскагаспадарчую тэхніку і бюджэтнага фінансавання на выкананне комплексу работ па выкарыстанні торфу на ўгнаенне. Астатняя сума накіравана на выраўноўванне эканамічных умоў гаспадарання ў калгасах і саўгасах, якія знаходзяцца ў розных прыродна-эканамічных умовах. У аснову вызначэння дыферэнцыраваных надбавак да закупачных цэн, зыходзячы з умоў вытворчасці ў рэспубліцы, пакладзена эканамічная ацэнка сельскагаспадарчых угоддзяў па прадукцыйнасці.

Дыферэнцыраваныя надбаўкі да закупачных цэн дазваляюць сельскагаспадарчым прадпрыемствам у першыя гады працы ў новых умовах атрымаць дадатковы прыбытак і павысіць рэнтабельнасць вытвор-

часці. Так, у 1988 г. калгасы і саўгасы рэспублікі атрымалі 3119 млн. руб. прыбытку супраць 2303 млн. руб. у 1987 г., рэнтабельнасць вытворчасці ўзрасла з 33 да 42,7%, усе гаспадаркі завяршылі год з прыбыткам.

Закон «Аб кааперацыі ў СССР» прадугледжвае той факт, што закупачныя цэны на прадукцыю раслінаводства ў кожнай зоне буйнамаштабнай таварнай вытворчасці павінны забяспечваць кампенсацыю сельскагаспадарчым прадпрыемствам выдаткаў вытворчасці і атрыманне чыстага даходу ў памерах, якія забяспечваюць расшыранае ўзнаўленне ў адносна горшых прыродна-кліматycznych умовах. Гаспадаркі, размешчаныя ў адносна лепшых умовах зоны, побач з падаходным падаткам павінны выплачваць дзяржаве рэнтныя плацяжы, якія ўлічваюць якасць зямлі і іншыя прыродна-кліматyczne ўмовы.

Такім чынам, пры вызначэнні закупачных цэн на прадукцыю раслінаводства па сельскагаспадарчых прадпрыемствах на бліжэйшую перспектыву ў аснову павінны быць пакладзены паказчыкі працы гаспадарак, размешчаных у адносна горшых прыродна-кліматycznych умовах, г. зн. выходзячы з мінімальнай эканамічнай ацэнкі зямлі. Новыя закупачныя цэны павінны забяспечыць гэтым гаспадаркам кампенсацыю выдаткаў вытворчасці і атрыманне прыбытку, неабходнага для фінансавання расшыранага ўзнаўлення.

Пры вызначэнні закупачных цэн на канкрэтныя віды сельскагаспадарчай прадукцыі трэба выходзіць з нарматываў рэнтабельнасці асноўных прадуктаў раслінаводства і жывёлагадоўлі, распрацаваных па адпаведнай метадцы. Нарматыў сукупнай рэнтабельнасці складваецца з нарматываў рэнтабельнасці па відах прадукцыі, галінах вытворчасці і катэгорыях гаспадарак. Нарматыўны прыбытак павінен быць навукова абгрунтаванай велічынёй, атрыманне якой забяспечыць расшыранае ўзнаўленне галіны сельскай гаспадаркі і стымуляванне калектываў працаўнікоў калгасаў і дзяржгасаў для вытворчасці прадукцыі ў пэўных аб'ёмах, г. зн. павінен забяспечыць працу сельскагаспадарчых прадпрыемстваў ва ўмовах поўнага гаспадарчага разліку і самафінансавання. Прымяняльна да калгасаў і саўгасаў Беларусі, выходзячы з канкрэтных умоў і нарматыўнай рэнтабельнасці вытворчасці, закупачная цана на збожжа павінна склацца 22 р. 56 к. і па бульбе — 16 р. 4 к.

У сувязі з вызначэннем закупачных цэн на прадукцыю раслінаводства з улікам адносна горшых прыродна-кліматycznych умоў іх агульны ўзровень узрасце, а сельскагаспадарчыя прадпрыемствы атрымаюць дадатковы прыбытак. У гаспадарках з нізкай урадлівасцю зямель ён дазволіць ажыццявіць расшыранае ўзнаўленне ў асноўным за кошт уласных сродкаў, а ў гаспадарках з больш высокай урадлівасцю можа ўтварыцца звышпрыбытак, аб'ектыўна ім не патрэбны. Забірацца гэты прыбытак будзе шляхам выплочвання дзяржаве рэнтных плацяжоў.

Рэнтныя плацяжы не павінны ўносіцца сельскагаспадарчымі прадпрыемствамі з нізкай урадлівасцю глебы, паколькі яны маюць горшую забяспечанасць асноўнымі і абаротнымі фондамі, моцна закрэдытаваны. Дадатковы прыбытак, атрыманы такімі гаспадаркамі ад увядзення новых закупачных цэн на прадукцыю раслінаводства, павінен застацца ў іх распараджэнні і выкарыстоўвацца на фінансаванне расшыранага ўзнаўлення. Прымяняльна да ўмоў Беларусі гэта павінны быць як мінімум гаспадаркі з эканамічнай ацэнкай сельскагаспадарчых угоддзяў да 20 балаў.

Сума рэнтных плацяжоў павінна быць вызначана ў межах дадатковага прыбытку, атрыманага гаспадаркамі ад увядзення новых закупачных цэн на прадукцыю раслінаводства. Агульная сума рэнтных плацяжоў можа быць устаноўлена сельскагаспадарчым прадпрыемствам, якія знаходзяцца ў лепшых прыродна-эканамічных умовах, у фіксіраваным памеры з гектара сельскагаспадарчых угоддзяў у залежнасці ад іх якасці на працяглы час.

Паколькі закупачныя цэны з улікам горшых умоў вытворчасці будзь устанавівацца па адносна вялікай групе гаспадарак, то непазбежна знойдуцца калгасы і дзяржгасы з асабліва складанымі ўмовамі. Так, у Беларусі 59 калгасаў і саўгасаў маюць эканамічную ацэнку сельскагаспадарчых угоддзяў па прадукцыйнасці да 15 балаў. Гэтыя гаспадаркі моцна закрэдытаваны; у іх слаба развітая сацыяльная сфера. У гэтых калгасах на 100 га сельскагаспадарчых угоддзяў прыпадае па 33 тыс. руб. запазычанасці па кароткатэрміновых і 49,8 тыс. руб. па доўгатэрміновых пазыках. Адносіны запазычанасці да грашовай выручкі па кароткатэрміновых пазыках у такіх калгасах складаюць 48,7% і па доўгатэрміновых пазыках — 73,6%. У сувязі з гэтым частка дадатковага прыбытку павінна быць накіравана на фарміраванне цэнтралізаваных фондаў аграпрамысловых органаў для аказання дапамогі гаспадаркам з мінімальнай урадлівасцю глебы. Закупачныя цэны, якія вызначаюцца зыходзячы з адносна горшых умоў вытворчасці, не створаць такім гаспадаркам неабходных фінансавых рэсурсаў для расшырэння ўзнаўлення, у сувязі з чым абавязкова неабходна мець хоць бы мінімальныя цэнтралізаваныя фонды.

Такім чынам, фарміраванне сістэмы закупачных цэн, пераразмеркаванне даходаў, увядзенне плацяжоў з атрымліваемых прыбыткаў павінны базіравацца на ўрадлівасці зямлі. Перабудова сістэмы эканамічных адносін з улікам гэтага фактару з'яўляецца важнай умовай паспяховага вырашэння харчовай праблемы і паскарэння сацыяльнага развіцця вёскі.

Summary

The arrangement of the distributory relations is presented. They include the formation of purchase prices, incomes, the relations with the budget depending on the fertility of lands used by collective and state farms.